

Checklist en tipkaarten voor het bevorderen van een positieve groepsdynamiek

BRON: Ontwikkelteam groepsdynamica, 2022

Voor wie

Pedagogisch medewerkers en pedagogisch coaches die willen reflecteren op en werken aan de groepsdynamiek van hun groep.

Doel van de tool

- De **checklist** maakt inzichtelijk in welke fase een groep zich bevindt.
- Per fase biedt de bijbehorende **tipkaart** concrete handvatten voor een goed verloop van het proces in die fase.

Wat

Elke groep is anders maar voor alle groepen geldt dat zij continu in ontwikkeling zijn. Bruce Tuckman heeft een model uitgewerkt over hoe groepen zich ontwikkelen. Volgens hem gebeurt dat in vijf fases. Elke fase heeft zijn eigen kenmerken en uitdagingen. Elke groep doorloopt deze vijf fases. Het doorlopen van de fases gebeurt gedurende een langere periode maar ook tijdens bijvoorbeeld de opvangdag. Deze tool, gebaseerd op het model van Tuckman, bestaat na een korte inleiding uit twee delen:

1. Een **checklist** die je kunt gebruiken om inzichtelijk te maken in welke fase een groep zich bevindt.
2. Voor iedere fase is een **tipkaart** opgesteld die concrete handvatten biedt voor een goed verloop van het proces in die fase. Met de tipkaarten krijg je in één oogopslag aanknopingspunten waar je in een bepaalde fase extra op moet letten en waar je mee aan de slag kunt gaan.

Werkwijze

Nadat je met behulp van de checklist hebt bepaald in welke fase je groep zich bevindt, kun je voor die fase handvatten bekijken op de bijbehorende tipkaart. Het invullen van de checklist duurt niet lang, dat kan in een paar minuten al.

Een mogelijke werkwijze is om tijdens een teamoverleg eerst onafhankelijk van elkaar de checklist in te vullen. Vervolgens ga je in gesprek: Hebben jullie voor dezelfde fase gekozen? Is dit alle dagen hetzelfde? Zie je verschillen in de loop van de dag? Als jullie het eens zijn over de fase waar de groep zich in bevindt, kun je de bijbehorende tipkaart erbij pakken en bespreken: Doen jullie alles? Zijn er aandachtspunten? Zijn er nog andere zaken te bedenken? Waar gaan jullie de komende tijd mee aan het werk?

Blijf altijd het groepsproces in de gaten houden en kijk wat er gebeurt in de groep: Hoe is de sfeer in de groep (denk aan rustig, uitgelaten, chaotisch, gespannen, enz.)? Welke interacties/patronen tussen kinderen zie je? Hoe gaan de kinderen daarmee om? Stuur zo nodig bij door met de kinderen erover te praten en uitleg te geven.

Voor de checklist en de tipkaarten is naast het model van Bruce Tuckman ook gebruik gemaakt van ideeën uit de methodiek '**Samen doen is samen groeien**', ontwikkeld door medewerkers van de kinderopvang en het welzijnswerk van Travers in Zwolle.

→ Inleiding

Elke groep is anders maar voor alle groepen geldt dat zij continu in ontwikkeling zijn. Als pedagogisch medewerker wil je een groep die lekker draait, met een fijne sfeer en een goed pedagogisch klimaat waar de kinderen zich gezien, gehoord en begrepen voelen. Het welbevinden van de kinderen is het uitgangspunt. Als het kind zich prettig en veilig voelt, gaat het op onderzoek uit, kan het genieten en zich goed ontwikkelen. Een van de ingrediënten voor een goed pedagogisch klimaat is een goede groepsdynamiek. De groepsdynamiek heeft dus invloed op het welbevinden van de kinderen. En als pedagogisch medewerker heb je invloed op het proces in de groep. Meestal voel je zelf wel aan hoe het gaat in de groep. Maar om de groep goed te kunnen begeleiden, heb je meer nodig dan je gevoel alleen. Door op tijd te herkennen wat er gebeurt in de groep en daar gepast op te reageren kun je als pedagogisch medewerker het proces beïnvloeden en naar een goed groepsklimaat ombuigen. Deze tool biedt hier handvatten voor. Daarnaast zijn, onafhankelijk van de fase waar de groep zich in bevindt, in de basis een aantal aspecten heel belangrijk.

De basis op orde!

Belangrijk is om altijd het groepsproces in de gaten te blijven houden en te kijken wat er gebeurt in de groep: Hoe is de sfeer in de groep (denk aan rustig, uitgelaten, chaotisch, gespannen, enz.)? Welke interacties/patronen tussen kinderen zie je? Hoe gaan de kinderen daarmee om? Stuur zo nodig bij door met de kinderen erover te praten en uitleg te geven.

Verder is belangrijk:

- je zorgt dat de inrichting van de groepsruimte en het activiteiten aanbod afgestemd is op de behoeftes van de kinderen.
- je past de zes interactievaardigheden toe.
- je houdt elke dag(deel) dezelfde dagstructuur aan, waarbij ook ruimte is voor flexibiliteit als de behoeften van de kinderen daarom vragen.
- je observeert de kinderen en gaat op zoek naar de fysieke of emotionele behoefte achter het gedrag van het kind. Daar reageer je gepast op.

Groepsdynamiek op de babygroep

Kinderopvang is groepsopvang. Met dit uitgangspunt in gedachten is het model van Tuckman heel goed bruikbaar. Dit geldt in ieder geval voor de dreumes-, peuter-, en BSO-groepen. Op de babygroepen wordt in de praktijk vaak het ritme van het kind gevolgd en daardoor zijn er relatief weinig momenten waarop de hele groep bij elkaar is. Toch is ook hier het model van Tuckman bruikbaar. De nadruk ligt op het attenderen van de kinderen op elkaar en ieder kind het gevoel geven dat het onderdeel is van de groep.

Voorbeelden:

- Aan het begin van de dag een ritueel voor het begroeten, en het benoemen van de al aanwezige kinderen.
- Een ritueel voor het afscheid nemen, zodat iedereen (kinderen en pedagogisch medewerkers) weet dat er een kind naar huis gaat.
- Het begroeten van een baby als deze uit bed komt en benoemen welke kinderen (al of nog) wakker zijn.
- Bij het naar bed gaan welterusten zeggen en tegen de andere kinderen vertellen dat het kind naar bed gaat.
- Misschien een open deur, maar het is van belang om in welke samenstelling dan ook, consequent dezelfde regels en afspraken te hanteren.

→ Checklist

Checklist groepsfase

In welke fase bevindt mijn groep zich?

<p>Wat zie je?</p>	<p>Kinderen zijn bezig met verkennen en aftasten. Ze kijken de kat uit de boom. De aandacht is vooral gericht op de pedagogisch medewerker.</p>	<p>De groep is rumoerig; er zijn botsingen, ruzies en onenigheden.</p> <p>Kinderen winnen aan vertrouwen en durven de eigen persoonlijkheid, frustraties en onenigheid te laten zien. Leiders komen bovendien.</p> <p>De aandacht is niet meer uitsluitend gericht op de pedagogisch medewerker.</p>	<p>Er zijn vaste patronen in de onderlinge verhoudingen herkenbaar.</p> <p>De individuele posities en rollen worden bepaald. Kinderen passen zich aan aan de ontstane hiërarchie en de uitgesproken en onuitgesproken regels en omgangsvormen.</p>	<p>De kinderen voelen zich op hun gemak in de groep, zetten door als het moeilijk of eng wordt en helpen elkaar.</p> <p>Alle kinderen hebben een plaats verworven in de groep, niemand valt buiten de groep. Er is een groepsgevoel en sprake van een hechte groep.</p>	<p>Kinderen kunnen onzeker en verdrietig zijn. Ze bereiden zich voor op het naderende afscheid en mogelijke gemis. In sommige gevallen nemen kinderen afstand van elkaar om zich voor te bereiden op het gemis.</p>
<p>Groepsfase</p>	<p>Aftasten en verkennen (<i>vormfase</i>)</p> 	<p>Uittesten en plek veroveren (<i>stormfase</i>)</p> 	<p>Normen & rollen bepalen (<i>normfase</i>)</p> 	<p>Met elkaar en voor elkaar (<i>prestatiefase</i>)</p> 	<p>Afscheid nemen (<i>afscheidsfase</i>)</p>

→ Tipkaarten

TIPKAART GROEPSFASE 1: vormfase Aftasten en verkennen

Deze tipkaart gebruik je als je hebt vastgesteld dat je groep zich in deze fase bevindt.

Deze fase kun je verwachten	<ul style="list-style-type: none"> - Bij de start van de groep in het nieuwe schooljaar (vooral BSO en VE-groepen) - Als de groepssamenstelling verandert door de komst van een nieuw kind of een nieuwe pedagogisch medewerker - Bij het opstarten van de (mid)dag
Kenmerkt zich door	Onzekerheid
Aan het einde van deze fase	Kennen de kinderen elkaar en de pedagogisch medewerkers.
Uitdaging	De kinderen en de groep laten groeien in hun zelfvertrouwen.
Aandachtspunt	De eerste groepsfase is heel belangrijk. Hoe deze fase verloopt, heeft grote invloed op de groepsprocessen in de fasen hierna. Doorloopt de groep deze fase niet goed, dan kan het gebeuren dat sommige kinderen geen plekje in de groep kunnen verwerven, of dat ze aandacht zoeken op een negatieve manier.
Kind heeft behoefte aan	Houvast: denk aan veiligheid, duidelijkheid en structuur.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de inrichting van de groepsruimte?	<ul style="list-style-type: none"> - Zorg voor plekjes waar kinderen zich kunnen terugtrekken. - Hang foto's op van de kinderen en pedagogisch medewerkers met de naam erbij. - Zorg voor een overzichtelijke groepsruimte met uitdagende hoeken en duidelijkheid over wat waar hoort, zoals waar je je jas op hangt of waar je je eigen spullen kan laten, bijvoorbeeld in een mandje of laatje. - Hang dagritmekaarten op en zorg dat de kinderen die kunnen zien. - Hang 'werkjes' van de kinderen op.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij het programma en activiteiten aanbod?	<ul style="list-style-type: none"> - Begin het schooljaar met een thema zoals 'Welkom'. - Besteed ook na vakanties aandacht aan groepsvorming. - Start elk dag(deel) gezamenlijk met bijvoorbeeld de kring: noem en begroet alle kinderen een voor een en bespreek wat er gaat gebeuren die dag. Dagritmekaarten zijn hier heel handig bij. - Geef complimenten over de inzet.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de interactievaardigheden?	<p>Sensitieve responsiviteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Laat de kinderen merken dat je het fijn vindt dat ze er zijn. - Zorg dat je de namen van de kinderen kent en zij die van jou. Noem de kinderen zoveel mogelijk bij naam. <p>Respect voor autonomie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Neem de kinderen zoals ze zijn (verschillen mogen er zijn) en toon respect voor hun eigenheid en autonomie. - Geef de kinderen ruimte om jou en elkaar te leren kennen. <p>Structureren en grenzen stellen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wees duidelijk over de rollen, regels en grenzen en bewaak dit consequent. - Gebruik rituelen. <p>Praten en uitleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Praat erover hoe we op een prettige manier met elkaar omgaan en laat in contact met de kinderen en collega's zien hoe je dat doet (geef het goede voorbeeld). <p>Begeleiden van onderlinge interacties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Geef complimenten voor positief sociaal gedrag.

TIPKAART GROEPSFASE 2: stormfase

Uittesten en plek veroveren

Deze tipkaart gebruik je als je hebt vastgesteld dat je groep zich in deze fase bevindt.

Deze fase kun je verwachten	Nadat de eerste kennismaking heeft plaatsgevonden aan het begin van het schooljaar of bij een nieuwe groepssamenstelling. Veroveren van een plek zal dan gedurende de hele dag aan de orde zijn. Als de rollen binnen een groep eenmaal bepaald zijn, zal de groep deze fase elke dag na de opstart kort doorlopen om de plek en rollen te bevestigen.
Kenmerkt zich door	Machtsstrijd
Aan het einde van de fase	Hebben de kinderen een plek in de groep veroverd.
Uitdaging	De kinderen laten ervaren dat ze zichzelf mogen zijn en mogen meedoen en dat de ander anders mag zijn.
Aandachtspunt	Gaat het in deze fase niet goed, dan bestaat de kans dat er kinderen buiten de groep vallen. Belangrijk is om niet alleen oog te hebben voor kinderen die de meeste aandacht opeisen doordat zij bijvoorbeeld veel ruzie en conflicten hebben, maar ook juist aandacht te hebben voor en te geven aan kinderen die niet op de voorgrond zijn.
Kind heeft behoefte aan	Goed voorbeeld: denk aan positief sociaal gedrag, respect voor ieders eigenheid, uitpraten van conflicten.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de inrichting van de groepsruimte?	<ul style="list-style-type: none"> – Zorg voor plekjes waar kinderen zich kunnen terugtrekken. – Hang dagritme kaarten op en zorg dat de kinderen die kunnen zien.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij het programma en activiteitsaanbod?	<ul style="list-style-type: none"> – Nodig 'stille' kinderen uit om mee te doen. – Herhaal sommige afspraken/regels kort aan het begin van de dag of een activiteit.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de interactievaardigheden?	<p>Sensitieve responsiviteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Stimuleer de kinderen in het uiten van hun gevoelens. <p>Respect voor autonomie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Neem de kinderen zoals ze zijn (verschillen mogen er zijn) en toon respect voor ieders eigenheid en autonomie. Benadruk de tolerantie voor elkaar en voor onderlinge verschillen. <p>Structureren en grenzen stellen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wees duidelijk over de rollen, regels en grenzen en bewaak die consequent. – Gebruik rituelen. <p>Praten en uitleggen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Praat erover hoe we op een prettige manier met elkaar omgaan en laat in contact met de kinderen en collega's zien hoe je dat doet (geef het goede voorbeeld). <p>Begeleiden van onderlinge interacties:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Complimenteer sociaal gedrag van de kinderen. – Laat merken dat conflicten er mogen zijn en bij het leven horen en dat de manier van oplossen belangrijk is. Ondersteun de kinderen om conflicten zelf op te lossen.

TIPKAART GROEPSFASE 3: normfase

Normen & rollen bepalen

Deze tipkaart gebruik je als je hebt vastgesteld dat je groep zich in deze fase bevindt.

Deze fase kun je verwachten	Als elk kind een plek veroverd heeft in de groep. Het accepteren van de rollen en normen loopt dan als rode draad door de het hele dagprogramma. Als de rollen eenmaal geaccepteerd zijn, zijn welkom, kringactiviteit en eten de momenten dat deze fase verwacht kan worden. De duidelijkheid van de afspraken, regels en rollen op de groep brengt ook op langere termijn rust op de groep. Deze rust draagt bij tot het gevoel van veiligheid en daardoor ook tot de ruimte voor ontwikkeling van het kind.
Kenmerkt zich door	Acceptatie
Aan het einde van de fase	Accepteren de kinderen de rol van iedereen en de normen van de groep.
Uitdaging	De kinderen laten ervaren dat ieders inbreng even belangrijk en waardevol is en dat iedereen op zijn manier mag meedoen in de groep.
Aandachtspunt	Gaat het in deze fase niet goed, dan kan een onevenwichtige machtsstructuur ontstaan met als gevolg een negatieve sfeer die zich uit door (blijvende) ruzies en conflicten.
Kind heeft behoefte aan	Goed voorbeeld: denk aan respect voor ieders eigenheid en gevoel dat hij mag zijn wie hij is.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de inrichting van de groepsruimte?	<ul style="list-style-type: none"> – Zorg voor hoeken waar kinderen samen kunnen spelen. – Hang dagritmekaarten op en zorg dat de kinderen die kunnen zien. – Duidelijkheid over wat waar hoort, de plek voor de jassen, de plek voor de borden en de bekers, enz.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij het programma en activiteitenaanbod?	<ul style="list-style-type: none"> – Wees duidelijk over het programma en herhaal de rollen, regels en grenzen en pas ze consequent toe.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de interactievaardigheden?	<p>Respect voor autonomie:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Neem de kinderen zoals ze zijn (verschillen mogen er zijn) en toon respect voor ieders eigenheid en autonomie. <p>Structureren en grenzen stellen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Wees duidelijk over regels en grenzen en bewaak die consequent. – Bedenk met de kinderen groepsrituelen en zet die in. <p>Begeleiden van onderlinge interacties:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Observeer de groep om zicht te hebben welke patronen inslijpen. Wie eist welke rol op: wie zijn de 'leiders'? Wie volgt? Zijn er subgroepen? Is er concurrentie en machtstijd? Zijn er 'outsiders'? Stuur waar nodig bij door de kinderen die dat nodig hebben sterker te maken en de dominante kinderen uit te leggen welk gedrag van hen verwacht wordt. – Zorg ervoor dat de kinderen met iedereen uit de groep in contact komen. – Complimenteer sociaal gedrag van de kinderen.

TIPKAART GROEPSFASE 4: prestatiefase Met elkaar en voor elkaar

Deze tipkaart gebruik je als je hebt vastgesteld dat je groep zich in deze fase bevindt.

Deze fase kun je verwachten	Als de rollen binnen de groep bepaald zijn en iedereen zijn rol heeft geaccepteerd. Gedurende de dag zal de groep deze fase doorlopen na de inloop en opstart tot het moment van afscheid nemen een het einde van de dag(deel).
Kenmerkt zich door	Wij-gevoel en goede groepssfeer
In deze fase	Voelen de kinderen zich op hun gemak in de groep en helpen elkaar.
Uitdaging	De kinderen laten ervaren dat het veilig is in de groep en dat het fijn is om samen te spelen en te leren.
Aandachtspunt	Juist omdat de kinderen het zo goed met elkaar hebben, is het risico dat zij zich afsluiten voor anderen. Het is belangrijk om in de gaten te hebben als kinderen zich afsluiten en deze kinderen bij de groep en het groepsproces te betrekken. Welke rol krijgen kinderen die om wat voor reden dan ook niet mee kunnen komen?
Kind heeft behoefte aan	Ruimte om zich te kunnen ontwikkelen in de goede groepssfeer. Denk aan ruimte om dingen zelf te doen en op te lossen, zekerheid dat pedagogisch medewerker beschikbaar is als dat nodig is.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de inrichting van de groepsruimte?	<ul style="list-style-type: none"> – Richt de ruimte zo in dat kinderen zelfstandig kunnen werken en spelen. – Zorg voor uitdagend speelmateriaal dat past bij de ontwikkeling van de kinderen.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij het programma en activiteiten aanbod?	<ul style="list-style-type: none"> – Nodig de kinderen uit om hun grenzen te verleggen. Motiveer en stimuleer de kinderen en nodig hen uit om initiatief te nemen. Reageer positief wanneer ze dit doen. – Geef complimenten voor hun inzet.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de interactievaardigheden?	<p>Sensitieve responsiviteit:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Benader elk kind met respect en toon waardering voor elk kind. – Geef het goede voorbeeld. <p>Structureren en grenzen stellen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Bewaak dat de kinderen zich aan regels en afspraken houden. <p>Ontwikkeling stimuleren:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Stimuleer de zelfredzaamheid en zelfstandigheid van kinderen en laat de kinderen zoveel mogelijk zelf doen en zelf oplossen. – Ontlok gesprekjes tussen de kinderen. – Speel mee met de kinderen, verrijk het spel en breid het spel uit. <p>Begeleiden van onderlinge interacties:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Laat kinderen elkaar helpen.

TIPKAART GROEPSFASE 5: afscheidsfase Afscheid nemen

Deze tipkaart gebruik je als je hebt vastgesteld dat je groep zich in deze fase bevindt.

Deze fase kun je verwachten bij	Einde van het schooljaar, afscheid van een kind, afsluiting van de dag.
Kenmerkt zich door	Wij-gevoel, onrust en afronding
In deze fase	Voelen de kinderen zich bij een groep horen en vindt er een afsluiting plaats van een tijdperiode.
Uitdaging	De kinderen laten ervaren dat ze op een goede manier afscheid kunnen nemen.
Aandachtspunt	Zorg dat er geen losse eindjes blijven hangen en het voor iedereen in de groep duidelijk is dat er een afsluiting is. De dag is voorbij en morgen is er weer een dag.
Kind heeft behoefte aan	Autonomie om zelf afscheid te kunnen nemen: denk aan zekerheid dat pedagogisch medewerker beschikbaar is als dat nodig is en bevestiging. Duidelijkheid over wat er gaat gebeuren en dat iets afgerond is
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de inrichting van de groepsruimte?	<ul style="list-style-type: none"> - Waar rond je de dag af, kan de hele groep daar zitten/staan? - Een duidelijke plek voor de jassen en tassen en een eigen mandje of laatje zodat de persoonlijke spullen makkelijk gevonden kunnen worden.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij het programma en activiteiten aanbod?	<ul style="list-style-type: none"> - Rond de dag (of activiteit, of periode) gezamenlijk af en maak duidelijk dat er nu iets anders, iets nieuws komt.
Wat is in deze fase een aandachtspunt bij de interactievaardigheden?	<p>Ontwikkeling stimuleren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Motiveer en stimuleer de kinderen en nodig hen uit om initiatief te nemen. Reageer positief wanneer ze dit doen. - Nodig de kinderen uit om hun grenzen te verleggen. - Geef complimenten voor de inzet. - Laat de kinderen zoveel mogelijk zelf doen en oplossen. <p>Begeleiden van onderlinge interacties:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Laat zien hoe je op een goede manier afscheid neemt (goed voorbeeld). - Heb aandacht voor problemen bij het afscheid nemen, dagelijks en bij het definitief verlaten van de groep. Observeer de groep of kind om te weten wat gebeurt en of er iets voor de groep/het kind nog niet duidelijk is. Bespreek dit waar nodig met de groep. - Gebruik een afscheidsritueel.